

کشف‌المحجوب هجویری

دکتر مصطفی ناکری*

المحجوب هجویری؛ مدینه، ترویج
و ترمیم و تدوین، تان و ...

چکیده:

کشف‌المحجوب تألیف ابوالحسن علی بن عثمان بن ابی‌علی جُمَلایی هجویری، یکی از مهم‌ترین کتب صوفیه است، هم از جهت محتوا بر اهمیت مسائل تصوّف، هم از لحاظ معرفتی بزرگان فرق صوفیه، هم از نظر سبک نوشتاری و کهنگی نثر، و هم از جهت نظریات بدیع مؤلف، کشف‌المحجوب، شامل سه بخش است: بخش نخست، مقدمه مؤلف در سبب تألیف کتاب، بخش دوم، دربردارنده اطلاعات کلی در باب تصوّف و تراجم احوال صوفیان معروف تا زمان هجویری، بخش سوم، که در حقیقت، قسمت اصلی کتاب است و نام کشف‌المحجوب ظاهراً به مناسبت همین بخش بر کتاب نهاده شده، شامل یازده «کشف» است. هجویری در این یازده کشف، مسائل مختلف تصوّف را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.

کشف‌المحجوب نخستین بار در سال ۱۹۲۶ م به اهتمام ژوکوفسکی در لنینگراد انتشار یافت. چاپ قابل توجه دیگری هم به اهتمام دکتر محمد

* پژوهشگر زبان و ادب فارسی و عربی و دانش زبان‌شناسی.

حسین تسبیحی در سال ۱۳۷۴ ش در اسلام آباد (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان) صورت گرفت. چاپ منقح و مصحح این کتاب با استفاده از چند نسخه دیگر، با مقدمه دکتر محمود عابدی انتشار یافته است.
 کلیدواژه: ال جوب، هجوی، تو، صوفیان، فا، خقه.

۱. نام کتاب

دو پنج هجوی دو تاب م به زمان فای به نا کشف المحجوب نوشته د
 ای تلی او وب ا د ای به از م ا ا ییها ، د
 هف ماله ام ما م و طه تو پید ، نف ، ی ، مو ودا وی زمی ،
 نو و انجا ماد.
 دو تاب مود ما به تلی او ال ای شان ای ای ی
 هجوی ای ، نانه د ابتدای تاب د ا . او ال نی هجوی ای و
 ن ودا ه نیه ولب ا ال ب تیی می دند، نانه مش
 ی به نام ای ودم و نی او ال ای او انتاب می دند، د الاعلام
 زی از ه صدق به نام ان ای ودا و نیهای دا ته اند، نی دود نق از
 زبا او ال ا والته اهی، نانه د تادی د تیا خود نو ته اند، نیه
 از نا فرزنده می فتند، خوا از فرزند مو ودا فرزندی به امیدوا و دند دا ته
 با ند.
 ا تاب ای از م ت تب صوفیه ا به از ا توا اما ما
 تو وه از م فی ان ا فقه وه از لا نو ته و نی
 ا وب فای وه از ن ا د م ل ا ا هی یا ا و تیی ه
 ا تاب د نو ته های صوفیان د دا ته ا نی یا قا م ه ودا ،
 نانه ا خواهد د.

۲. مؤلف کتاب

از زندگی م ل تاب نی ی او ال ای هجوی ای ع ندانی
 د د نی و ت ا تا ا مامد ا به نه از خودا تاب ه
 د می د د تب ماصان و نو ندان د از اونی ت ا هی مطب قا ی

از زندگی او به دنی مدینه تا تولد او و او و نه تا وفا او و نه
 و نئی زندگی او. نیمی و ندم مدم تا تذکره الاولیاء فو هجوی اد ا
 هجی دا^۲، اما دت مادی های خود نتیجه بیداند
 به تلی تا کشف المحجوبه از از دو داز به مان
 پیدا و دا صوتا فو او امدان نی ماقه د و
 ا. د. م هب هجوی نفی او و ا و ا دنی قواد
 ا م هب یا امی فادوا صا می ندود ح ما تو هه اما
 از مه و مدم ن می ا دو تی د مواد می مشاع و ق و خقه
 د دن به از داب ایج صوفیان و دا، پی ما ع و صوفیان به تی
 توفیق قا می ندونا می و ده م نا مواز ع پی د، اما
 ای الانی به مادی از فاند افته و د ما پی و دی و و د د
 اها می زندا و قی قا و د و ا اما ا باب و و ت ف ی پیدا د
 ۲. ا

۳. مباحث کتاب

کشف المحجوب د پی ام ه ق ا
 او مدمه دا ب نوت تا ب ه ه ف ت د و وادی، ی از
 صادقانه د اها و د ن مطالی الب دا و تا ب د امه و
 قادی و و م ل مطح دا م ل د ن ا خوانندان تا ب صیه انه
 مطالی امطح دا ه ه موع و اتا ط ا ن د، اما د از وی
 م نندان ن زمان دا ته ا. او اتداد ن د ط م ت مطالی ی
 دا ا تا ب می ندون نا خود، اتا و ب خیر دن از خداد
 تلی تا ب و ا م و ا نندای ه از او خواه ته ا تا ی دا ا
 نو دو امثا نا. پی ه ه ا مطالب ا ه ت ف ی تا ح داد ا ه
 نی بیوای د مدمه ا دا هی تا ی د د ن د ا. د ت و وادی ا
 مدمه اد ماله ای د ن دانش^۵ ه ت ف ی تجه و ت ی دا .
 ق دو اما ا ا ی د اب ت و و ح ا صوفیان م و ا
 ه تا زمان هجوی نا دا و داند. د اتدای ا ق اب دا م ا

مدماتی تو و نمنای ، فتو و و داب خقه ویدن و ف میان ف و
 صوفی صفو و شی دامتی و دای و پیه ح ا
 ان تو و از ابتدا تا زمان خودد هف باب داخته ا باب او ن ه
 ی و امان اولی تو و نی ما خیفه او اختا دادود باب دی ه اه
 ی داخته ا ه ام اما مجتبی تا اما فصادع می دد
 و پیه اه صفه و ده لاف از صوفیان تا یه مش او قنی و ی
 داخته ا و داب د ف از اتماع تا یه و ناند ف از متخان انا
 می دواز نان مطالی فانی ز می ندو تددادی از ماص خود انی د باب
 دی می ندو انجا داب خ، فقه های مت صوفیه انا می د، ام
 نا فقه، ه بیای از نا انون و و دندا ندود و فقه های دی ام وز
 بجای نامو ودا .ه ن نی ون، از ا فقه ف فقه م متیه د با ق
 از هجوی م فی د ا و هجوی ا فقه ا ه نا قا با ه نامیدا .
 تا انجا ا ق د باب ه امان می د.
 ق و ه د ی ق اصی تابا و نا کشف المحجوب اها
 ه منا هی ق ا تاب ناد ا م ا a
 و ی ا زد جاب نی دن ا و جاب های ه د ی
 صوفیان ا د و م د ا دی و و د ا د و ا د ی ن ا ا ا د تا صوفی
 م این د تی د ا ن ا ن د ن تیه دن جاب د م ف
 خدا ، نی خدانای واقی، نانه ا ا ا د ا ته ا د و ف ه ونه
 و ع تقاهاتی د ا زمینه، ا ا د ا م مانند متا ی می ود
 و ن ا م ت ا م می زند و دلی ط ن ه د ا ا ح می دهد و ی ا د
 ما صوفیان ا د ا زمینه ز می ند ه ونه ه م ف خدا میداند.
 هجوی ده م ا ا های ا زد ا نه، هی و ا د ی می ی د و
 ل ا ا خواندن ا تاب می توان ه ا ف ا ف ا ن و صوفیان ا د او هجی د
 تا ا زمینه ها واق د دود تو ی د و د ا مان و ا د ا و
 توبه و نچ د نازوم ه خداوم خدا ه خ و د زا و ودو
 ا و هفت د وز و ه ت د ج و ن د داب ص و ما ا د
 د ف و و داب فته و ا زدوا و یه ، و ده د ح اصط ا

اینکه صد شتر با باری دوبرابر معمولی با آواز حُدی یک غلام راه طولانی را یکسره طی کردند و مردند^{۱۴}، یا از صوت خوش حضرت داود یک بار ۷۰۰ کنیزک عذراء مردند، و در باب سماع از این افسانه‌ها بسیار گفته است، اما به زبانی که گویی برآستی واقع شده است. یا ابراهیم خَواص با شنیدن بیتی شعر، که صوفی خواند چنان به وجد آمد که شروع کرد به پای کوبیدن بر زمین و پاهایش در سنگ مثل موم فرو می‌رفت. مرحوم علامه قزوینی درباره این قبیل مطالب، در مقدمه‌ای که بر تذکرة الأولیاء عطار نوشته‌اند، تحت عنوان «امور مکذوبه» شرحی آورده است.^{۱۵}

۴. چاپ کتاب

کشف‌المحجوب از کتبی است که مورد توجه صوفیان و عرفا بوده و نسخه‌های خطی متعددی از آن در کتابخانه‌های جهان موجود است و از کتبی است که در سده نوزدهم میلادی در هند چاپ شده و سپس بارها در ایران و خارج چاپ شده است؛ از آن جمله چاپ ژوکوفسکی شهرتی به دست آورده بود و از بهترین چاپ‌های این کتاب محسوب می‌شد. چاپ قابل توجه دیگری هم به همت محمدحسین تسبیحی منتشر شده است. اما اینک چاپ جدید آن با تصحیح دکتر محمود عابدی در سلسله انتشارات سروش انتشار یافته است که ما را از هر چاپ دیگری بی‌نیاز می‌کند.

این چاپ از روی نسخه خطی موجود در کتابخانه سلطنتی وین که احتمالاً در سده هشتم نوشته شده است فراهم شده و با چند نسخه دیگر مقابله گردیده و به صورتی مضبوط و حروفی خوانا و روشن چاپ شده است. که اصل کتاب در ۶۱۰ صفحه است، ولی علاوه بر آن مقدمه دکتر عابدی در ۷۴ صفحه حاوی اطلاعات بسیار ذیقیمتی درباره کتاب و سوابق آن و مؤلف و ویژگی‌های سبکی آن و کیفیت تصحیح آن بر ارزش کتاب افزوده است. و در آخر هم تعلیقات و توضیحات دکتر عابدی به ترتیب صفحات کتاب تمام مشکلات متن را از نظر لغات و عبارات و توضیحات آموزنده، به درک مطالب کتاب کمک بسیار ارزنده‌ای کرده است و بدون آنها مطالعه این متن کهنه و مشکل سده پنجم هجری حتی برای اهل ادب هم آسان نبود. این تعلیقات خود بخش بزرگی از کتاب را اشغال کرده است، در ۳۲۰ صفحه با حروفی ریزتر از متن و می‌توان گفت که از نظر حجم شاید حداقل معادل دو سوم اصل کتاب باشد.

در آخر فهرست‌های متنوع گوناگونی بر مزیت کتاب افزوده است که آن را بیشتر از پیش قابل استفاده ساخته است.

دکتر عابدی قبلاً هم با همین شیوه دقیق و استادانه و درست با همین سبک، کتاب *نفحات الأُنس* جامی را تصحیح و چاپ کرده بودند که نخست در ۱۳۷۰ به همت مؤسسه اطلاعات منتشر و بعد از آن هم مکرر تجدید چاپ شده است و ما اکنون خوشوقتییم که این دو کتاب بزرگ ادب فارسی که از مهمترین آثار تصوف ایرانی است، اکنون به وضع آبرومند و پرفایده‌ای به همت دکتر محمود عابدی منتشر شده است. تصحیح کشف‌المحجوب برای دکتر عابدی ده سال طول کشیده است و معلوم است که با این همه زحمت چه منفعت عظیمی به خوانندگان می‌رسد.

۵. برخی غلط‌های مطبعی

در مقدمه کتاب در حواشی به تعلیقات ارجاع داده شده است که این ارجاعات از صفحه ۱۳ مقدمه تا صفحه ۴۱ همه اشتباه چاپ شده است و نشان می‌دهد که دکتر عابدی بعد از نوشتن مقدمه تغییراتی در تعلیقات داده‌اند و لذا صفحات مورد ذکر در مقدمه همه غلط شده است به شرح زیر:

ص ۱۳ مقدمه: تعلیقات ۸۰۶ = ص ۷۷۹

ص ۱۴ مقدمه: تعلیقات ۸۱۶ و ۶۸۶ = ۷۸۷ و تعلیقات ۸۰۵ = ۷۷۸

ص ۳۴ مقدمه: تعلیقات ۶۲۲ = ۶۲۰ و تعلیقات ۶۲۳ = ۶۲۱

ص ۳۶ مقدمه: تعلیقات ۷۶۶ = ۷۴۷

ص ۳۹ مقدمه: تعلیقات ۷۵۲ = ۷۳۲

ص ۴۰ مقدمه: تعلیقات ۸۱۲ = ۷۸۴ و تعلیقات ۸۱۶ = ۷۸۷

ص ۴۱ مقدمه: تعلیقات ۸۰۸ = ۷۸۱

ص ۶۲ مقدمه: تعلیقات ۶۵۱ = ؟

اما در ص ۵۵ و ص ۶۰ شماره صفحات تعلیقات درست است.

غلط‌های چاپی دیگر بسیار اندک است؛ مثلاً در صفحه ۲۵۳ سقاه صوبُ رضوانه باید صوت رضوانه باشد و در ص ۲۹۰ «بَخَّ يَخُّ مَنْ مِثْلَكَ» شاید بهتر باشد به صورت «مِنْ مِثْلِكَ» خوانده شود. و در ص ۳۰۷ به جای «استقیموا و لن تُخْصوا باید «و مَنْ تُخْصوا» باشد. در مورد «تاب‌الله علیه» که در ص ۶۱۵ به معنای «خداوند او را توبه

دهد» ترجمه شده است، شاید بهتر باشد بگوییم: «خدا او را ببخشاید»؛ چنانکه در قرآن «تاب علیه» و «یتوب علیه» و مشتقات آنها مکرر آمده است و همه بدین معناست.

پی‌نوشت‌ها

۱. موضوع «کنیه» به این سبب ذکر شد که دکتر عابدی در تعلیقات خود (ص ۶۱۳) در کنیه «ابوالحسن» برای هجویری ابراز تردید کرده‌اند.
۲. ص ۵۸، چاپ اساطیر.
۳. نک: مقدمه کشف المحجوب، ص ۴۱.
۴. نک: متن کتاب، ص ۵۷۱ - ۶۱۰
۵. س ۷ ش ۱. [تجدید چاپ شده در این شماره، ص ۱۲۳ - ۱۴۰]
۶. ص ۵۸۹.
۷. نک ص ۲۰۰، ۵۵۸ و ۵۹۰
۸. یعنی در ص ۲۸۵.
۹. ص ۳۹۴.
۱۰. ص ۲۰۰.
۱۱. ص ۲۳۲.
۱۲. ص ۵۷۵.
۱۳. ص ۵۷۹.
۱۴. ص ۵۸۴.
۱۵. نک: تذکره الاولیاء، چاپ اساطیر، ص ۶۳.
۱۶. نک: ابن اثیر، الذهابة ابن اثیر، ج ۱، ص ۳۹۸.